

Grzegorz Pełczyński, *Michał Kryspin Pawlikowski o narodach z obszaru Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Wydawnictwo LTW, Łomianki 2020, ss. 215

<https://doi.org/10.19195/1429-4168.25.14>

Książka Grzegorza Pełczyńskiego, którą od jakiegoś czasu możemy znaleźć w księgarniach, okazuje się cenną propozycją wydawniczą dla wszystkich zainteresowanych historią i kulturą Kresów, zwłaszcza ich części północnych, to jest litewskich, a ściślej Wileńszczyzny i Mińszczyzny. Piszę: historią i kulturą, ale aby być precyzyjnym, trzeba dodać także literaturę i szerzej: antropologią mieszkańców tych ziem w pierwszej połowie XX wieku. Pełczyński postawił bowiem przed sobą ambitny cel — stworzyć coś na kształt rekonstrukcji encyklopedii duchowej ludzi tego czasu i miejsca, widzianych oczyma swojego bohatera, mało do dzisiaj znanego, ale godnego uwagi pisarza, Michała Kryspina Pawlikowskiego, w zasadzie dopiero w ostatnich latach wydobywanego wraz ze swoją twórczością na światło dzienne w naszym kraju, do czego zresztą z pewnością książka poznańsko-wrocławskiego badacza się przyczyni. Niezwykłość perspektywy, jaką przyjął autor omawianej publikacji, z pozoru może nie być dość wyraźnie dostrzeżona. Jej istotą jest bowiem połączenie wiedzy kulturoznawczej i literaturoznawczej, której spoiwem jest w tym przypadku antropologia — literatury i kultury właśnie. Jako wytrawny antropolog Pełczyński dobrze pojmuje, i uzasadnia w początkowych partiach książki, potrzebę takiej podwojonej optyki.

Dobrze skonstruowany *Wstęp* przynosi wszystkie informacje potrzebne do dalszej, ściślej już wynikającej z tematu publikacji, lektury. Przedstawia różne definicje Kresów, pokrótce historię Wielkiego Księstwa Litewskiego, wskazuje na możliwe sposoby pisania o Kresach oraz, co bardzo istotne, metodologię swej pracy, opartą na wspomnianej antropologii kultury i literatury. Wreszcie — zakreśla cel pracy.

Równie właściwe miejsce znajduje Grzegorz Pełczyński w rozdziale drugim książki do przedstawienia postaci Michała K. Pawlikowskiego. To w sumie nie jest tylko jego sylwetka w ujęciu biograficzno-historycznym, lecz portret ukazany w kontekście dziejów polskiej emigracji, a zwłaszcza literatury emigracyjnej, tak ważnej dla historii polskiej kultury i literatury. Historia życia Pawlikowskiego to zarazem dzieje polskiej emigracji w XX wieku — i tak też układa się opowieść Pełczyńskiego o jego bohaterze. Autor książki stara się zrekonstruować z lektury tekstów Pawlikowskiego jego poglądy, konserwatywne dodajmy, przede wszystkim na historię, emigrację oraz literaturę. W tym miejscu badacz znakomicie uzupełnia i rozwija wcześniejsze ustalenia polskich naukowców, twórczo je pogłębiając.

Kolejnych kilka rozdziałów można uznać za meritum tej monografii. W nich to bowiem przedstawia Pełczyński, dokonując skrupulatnej rekonstrukcji i pewnej interpretacji, poglądy M.K. Pawlikowskiego na charakter, zalety i przywary, a zwłaszcza dzieje narodów wieloetnicznego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Opiera się przede wszystkim na jego dwóch dużych powieściach, bardzo autobiograficznych, trzeciej — nieukończony — znanej z fragmentów rozproszonych w różnych czasopismach i tomach, a także wielu innych, pomniejszej objętości utworach Pawlikowskiego, w tym jego publicystyce.

Kolejne rozdziały książki poświęcone są poglądom Pawlikowskiego na: Polaków, Białorusinów, Poleszuków, Litwinów, Żydów i Rosjan. Warto zauważyć, że Grzegorz Pełczyński stara się, i to skutecznie, nie przedstawiać poglądów Pawlikowskiego na poszczególne nacje tak, jakby były monolitem kulturowym czy klasowym. Badacz postępuje w taki sposób, aby za każdym razem wydobyć z utworów pisarza inne kwestie, przez co monografia ma charakter wieloaspektowy, jak już zaznaczałem — adekwatnie do tego, encyklopedyczny. Przykładowo, w rozdziale o Polakach w oczach Pawlikowskiego ukazuje kwestie dotyczące emigracji, w rozdziale o Białorusinach zwraca między innymi uwagę na religię prawosławną, w rozdziale o Litwinach natomiast wskazuje na bardzo istotne do dzisiaj relacje polsko-litewskie (i na odwrót). Konsekwencją takiego postępowania jest wydobywanie bogactwa myśli Pawlikowskiego, jego wieloetnicznego i wielokulturowego zaplecza, co owocuje ciekawą i ciekawie opisaną twórczością.

Ostatnie części książki także z nadatkiem spełniają kryteria dobrze skonstruowanej, zajmującej pracy naukowej. Są to: *Konkluzje*, w których badacz wypukla cechy twórczości Pawlikowskiego, a dalej: *Literatura*, *Indeks nazwisk* oraz *Streszczenie*. Dodam jeszcze, że już w trakcie lektury dostrzegłem mnóstwo odnośników, w których Pełczyński nienachalnie, ale zawsze bardzo funkcjonalnie odwołuje się lub wskazuje na literaturę przedmiotu, wielodyscyplinową i różnorodną

Osobne zdanie trzeba poświęcić walorom literackim tekstu monografii. Autor posługuje się polszczyzną swobodną, potoczną, płynną. Nie nadużywa żargonu naukowego, dzięki czemu książka będzie z pewnością przyjazna w lekturze także dla nieakademickiego czytelnika.

Reasumując: książka Grzegorza Pełczyńskiego *Michał Kryspin Pawlikowski o narodach z obszaru Wielkiego Księstwa Litewskiego* jest pozycją wartościową poznawczo, literacko oraz naukowo. Przyczynia się do głębszego poznania ciekawej twórczości Pawlikowskiego, historii Polski i jej sąsiadów, relacji między narodami i wyznaniem, opisuje antropologię człowieka Kresów pierwszej połowy XX wieku. Z czystą przyjemnością rekomenduję ją uwadze czytelników.

Jacek Nowakowski